

**А.Жаманбаев атындагы толук эмес орто
мектеби**

2022-2023-окуу жылы

**Тема: Мактанчаактын созу
чон, мааниси жок**

Мугалим: Жантаева Наргиза

Мактанчаактын сөзү чоң, мааниси жок. Текеберчиликтин зыяндуулугу

Сабактын максаты: Окуучуларга текеберчиликтин, көйрөндүктүн, мактанчаактыктын зыяндуулугун түшүндүрүү, адептик аң-сезимдүүлүккө тарбиялоо.

Сабактын жабдылышы: Доскага “Тек жүргөндөр күнөөдөн соо турбайбы, Текебердик – элдешкис жоо турбайбы” – деп жазылат (Н.Алымбеков).

Сабактын жүрүшү:

1) Уюштуруу.

2) **Класс жетекчи:** Азыркы мезгилде коркунучтуу рухий-социалдык дарттардын бири – текеберчилик, көөдөнүн көтөрүү, мактанчаактык, менменсинүү. Эл мындай рухий дарттын ар кандай формаларын көрүүдө. Психологдор балдар менен өспүрүмдөрдүн бул багыттагы активдүү аракетин белгилешүүдө. Айрым өспүрүмдөр кийимге, уюлдук телефонго ж.б. жетсе, манчыркап, текеберденүүдө. Текеберчилик, бой көтөрүү, –моралдык терс сапат, башка адамдарды теңсинбей, компоюу, көөдөнүн көтөрүү, б.а. адамга менменсинип сыйлабаган мамиле кылуу коомго да адамга да зыян. Азыр сөз текеберчилик жөнүндө болмокчу.

Классикалык адабияттарга (Чайлд Гаролддун мезгилине) кайрылсак, мындан эки жүз жыл мурда эле мындай социалдык дарт болгон. Бирок ал мезгилде эл мындай рухий дартты келесоолук катары кабыл алышкан б.а. коом соо болгон, азыр мындай одоно, уятсыз, адепсиз, зыяндуу нерсени жаштар нормага айландырууда. Мындай социалдык дарт – жаштардын рухий чабалдыгынын натыйжасы. Тилекке каршы рухий-социалдык дартка азыркы жаштардын аз эмес бөлүгү чалдыгып калгандыгы өкүндүрөт.

Көпкөндүк, текебердик, мактанчаактык, бой көтөрүү, менменсинүү – наалаттоого татыктуу сапаттар. Алар көрүнө да, көмүскө да болорун билип койгула. Көрүнөсү да, көмүскөсү да рухий-ахлактык терс сапаттар болуп саналат. Алар адамга чоң кырсык алып келиши ыктымал. Текебердик – бул күнөө. Текебер адамдар өзүнө каалаган нерсени башкаларга каалашпайт. Алар кыжырдануусун токтото албайт, ачуулануусунан баш тарта албайт, башкаларга көз артпай коё албайт, чындыкты кармана албайт, адамга жакшы кеңеш бере албайт, башкалардын жакшы кеңешин кабыл албайт, адамдарды жек көрүүдөн кутула албайт, алар жөнүндө жаман сүйлөйт. Бул сапаттардын ичинде бир да оң сапат жок. Текеберчиликтин эң чоң түрүнө – өз билимин пайдаланууга, чындыкты кабыл алууга, ага баш ийүүгө тоскоолдук кылган түрү кирет.

Текебердиктин натыйжасы – башкаларды жек көрүү, тоотпоо, өзүнө-өзү маашырканыуу саналат. Текебердикти кандайдыр бир ишти кыйын билем, маанилүү адамдын дегендер көрсөтүшөт. Өзүн тектүү, сулуу, күчтүү, бай, тарапкерлери көп деп эсептеген адамдар текебер болушат. Билим алууда жогорку деңгээлге жеттик деген адамдар текебердене башташат. Калгандарын алар наадандар деп эсептеп, өз кызыкчылыгына пайдаланышат. Адам бийик мартабага жетип, чоң мансапка ээ болгон күндө да, ага-инилерине мамилеси өзгөрбөшү керек, бир тууганына бой көтөрүү – көпкөндүк. Текебер адамдар көп ачууланышат. Ачуулануу – от сыяктуу, ал жүрөктү ээлеп алат, жүрөктүн түпкүрүндө күлдүн алдында калган чоктой болуп жата берет, заалим-текебер адам аны ыгы келгенде алып чыгат [10].

Текеберчиликке карама-каршы сапат – жооштук, момундук. Кыргыздар “Момундун ишин Теңирим иштейт”, Текебер ээси эки кылам десе, Эгем бир кылат” – дешкен. Жооштук – бул жаш баладан баштап чоңго чейин адамдардын наадандыгына сабыр кылуу.

А.А. Замостьянов белгилүү окумуштуулардын арасында «мал сыяктуу класс», «каламбур» (бир нече маанилүү окшош сөздөрдү тамаша иретинде бура сүйлөө) деген сөздөрдү колдонуп сүйлөгөндү адатка айландыргандар бар экендигин жазат. Анткени окумуштуулардын арасында өзүн тандалмалуу (элиталуу) адамдардын катарында сезгендер бар. Адамдарды «койлор, микробдор» дегени – текеберчиликтин натыйжасы. 1993-жылдан баштап «жаңы орустар» (байлар) үчүн «Комильфо» деген программа пайда болгон. Анда «светский» (аристократиялык) жаңылыктарды, «клубдагы жашоодон обзор» деген сыяктуу официалдуулуктун илеби чыгып турган сөздөр айтылып, “демине нан бышкан” журналисттердин, куудул артисттердин шылдыңы нормалдуу көрүнүшкө айланган. Кыргыз артисттери аларды туурап «Тамашоу», «Мыскыл жана тамашаларды» берип турган. «Чындыгында кайда барсаң какмар-шакмар пролетариат адамдар жашаса, Салтыков-Шедринди окуган адамдардын духундагы репортаж жазуу кыйын», – деген сыяктуу сүйлөгөн текебер журналисттер пайда болгон. «Адамдарды каптаган мындай апааттуу оору (жаман адаттардын тарашы) чочко тумоосунан жана түлкү тифинен да жаман» – дейт А.А.Замостьянов [35].

Союз бөлүнөрү менен байлар пайда болду. Алар эл ичинен бөлүнүп чыгары менен прессада «жалпы элдин эстетикалык табити өнүкпөй калган, эл жарашыксыз кийинет», – деген сыяктуу сөздөрдү айтып, жардыларга агрессивдүү мамиле кылгандар пайда болгон. Улуксунуп, кабагын салып (бой көтөрүп) кароо, менменсинип сүйлөө текеберлер үчүн – “жогорку баалуулук”.

Чыгармачыл элитага чыгып алган текебер журналисттер экономикалык кыйынчылык мезгилинде чымырканып билим берип жаткан системаны шылдыңдаган учурлары болгон.

«Эл артисти», «элдик сүрөтчү» ж.б. реалдуулукка туура келген жана келбеген наамдарга айрымдары «жетишип», даражасы “жогорулай” түшсө, чычайгандардын да балдарга терс таасири тийди. Субординация (кызматына жараша кенжелердин чоңдорго баш ийүүсү) боюнча бөлүнүп мамиле түзүшү да жаштарга өз «тарбиялык ишин» жүргүзүп жатат (б.а. субординацияны сактоо керек, текебердик керек эмес). Буларды балдар көрүшкөн, анын кыздарга өзгөчө терс таасири тийген. Аларды туураган кыздар «кыргыз жигитин сүйүп, бул жерде кор болгондон көрө американецке, немецке, еврейге тийип кеткен жакшы», – дешет. Алар: «камфорттуу үйдө гана жашап, ресторанда гана тамактанышы керек, ичкиликтин да өзгөчө даамдуусун ичишет», «алар искусствону сүйөт», “алардын табити башка” (чет мамлекеттен келген кийимдерди гана кийет). Ал кыздар сөздүн бир үндүү тыбышына басым жасап сүйлөшөт. Орфоэпиянын (сөздү үлгүлүү, так айтуу) эрежесин билбеген, жергиликтүү диалект менен сүйлөгөн жигиттерге үтүрөндөп карашат. Кыргызча сөздү орусча, англисче акцент (сөздү айтуудагы өзгөчөлүк) менен сүйлөгөндү жакшы көрүшөт же «орус, англис тилинде сүйлөө артыгыраак». Кыргызда: “Кыз жаманы – кыроо, уул жаманы – уйгак (б.а. жабышса чыкпаган балээ)”, “Кызың жаман болсо, жети атаңа жетээр, аттиң ай деп өмүрүң өтөөр”, – деп айтылчу. Булар элдин кылымдаган тажрыйбасынан келип чыккан нускалуу ойлор. Бул макалдар азыр балдардын эсинен чыгып кеткен сыяктуу. Эми балдар, түшүнбөгөн суроолоруңар болсо, бергиле.

3) Бышыктоо. Окуучу: Эмне үчүн бир аз эле ийгиликке жеткен окуучулар текебердене башташат?

Мугалим: Анткени социалисттик система биздин элге өзгөчө эксперимент жүргүзүптүр, мектептерде ыймандык тарбияга жеткиликтүү камкордук көрүлбөй келиптир, мектеп окуучулары мындай өзгөрүлгөн шартка даяр эмес, азыр да мындай жаштар менен иштөөгө жеткиликтүү камкордук көрүлбөй келе жатат. Текеберчилик – коомдогу коркунучтуу рухий дарт.

Суроо: Текебердикти кантип тааныса болот?

Жооп: Алар башкалардын оозунан чыккан чындыкты кабыл алуудан баш тартып, талашып-тартышып, жеңүүгө аракет кылышат, анткени алардын “жаагын жабууну” каалайт.

Суроо: Билимдүү, арам ойлуу текебер адамдын адеп-ахлагы начар болсо, натыйжасы кандай болот?

Жооп: Билим алууга аракеттенип жүргөн текебер адамдардын айрымдары жүрөгүн тазалоого камкордук көрбөйт. Билим жамгыр сыяктуу, андан ачуу жемиш ачуураак, таттуусу ого бетер таттуураак болот, билим алуудан текебери ого бетер текеберденет, жоошу ого бетер жоош болот.

Окуучу: Кээде элдик нускалар, аксакалдардын адептик тарбиясы кайда кеткен же алар таасирсиз болуп калганбы, – деген ойго келесиң. “Мактанчаактын арканы чирик” – деп айтылчу эле го.

Мугалим: Ооба, кыргызда: “Текеберден Кудай безээр”, “Бой көтөргөн суук көрүнөт, орой сүйлөгөн жек көрүнөт”, “Кесирдүү башка келген бактыны кетирет”, “Кесирдүүнүн оозунан кесепеттүү сөз чыгат” – деп да айтылчу [20]. Жогоруда айтылгандар – кесепеттүү сөздөр экенин билгенибиз оң, аларды түшүнүшүбүз керек. (“Чөнтөгүң кабат-кабат болгон менен, (рухий) дүйнөң жарды, дүйнөң жарды, дүйнөң жарды”. Ш.Дүйшеевдин “Кайдыгерлик” – деген ырын окуп берет).

Суроо: Текебердиктин дагы кандай белгиси болот?

Жооп: Алар адамды көзүнүн төбөсү менен карайт, буттарын кайчылаштырат, үй иштерине кол кабыш кылбайт, адамды жактырбагансып, асманды карайт, сыланкороздонот, текеберчилик кебетесинен көрүнүп турат. Көргөзмөлүүлүк, наамга, атак-даңкка умтулуу – текебердиктин белгиси. Өзү бир жерге барганда адамдардын тура калышын каалайт, бир жакка бара жатканда артынан бирөөнүн коштоп жүрүшүн каалайт.

Суроо: Жоош, момун жетекчинин белгилери кандай?

Жооп: Кызматкерлери менен бирге тамактанат, өз кийимин өзү оңдойт, анча-мынча жыртыгын жамап ара-тородо кийип алат, базардан керектүүсүн өзү сатып алат, өзү көтөрүп келет, адамга кол алышып салам берет, мүнөзү жумшак, жүзү жайдары, талабы орундуу, бирок катаал эмес болот.

Суроо: Байлыгына чиренген, текеберчиликтин зыяны кандай?

Жооп: Бул дагы – рухий илдет. Арам жол менен байлык таап, жаман иштерге жумшаган адамды маскарачылык күтөт. Мындай рухий илдеттен арылуу үчүн бай адамдар мекендештеринин алдындагы милдетин ойлосун.

Суроо: Текебер адамдарга мисал келтиргиле.

Жооп:

Чынгыз хан, Бокмурун, Чынкожо, Толтой, Гитлер, Напалеон ж.б.

Окуучу:

Кыздары Ата Мекендик жигиттерди, уулдары Мекенин чанып жатса, өлкө кантип өнүгөт? Биздин Мекенди ким сүйүш керек?

Мугалим:

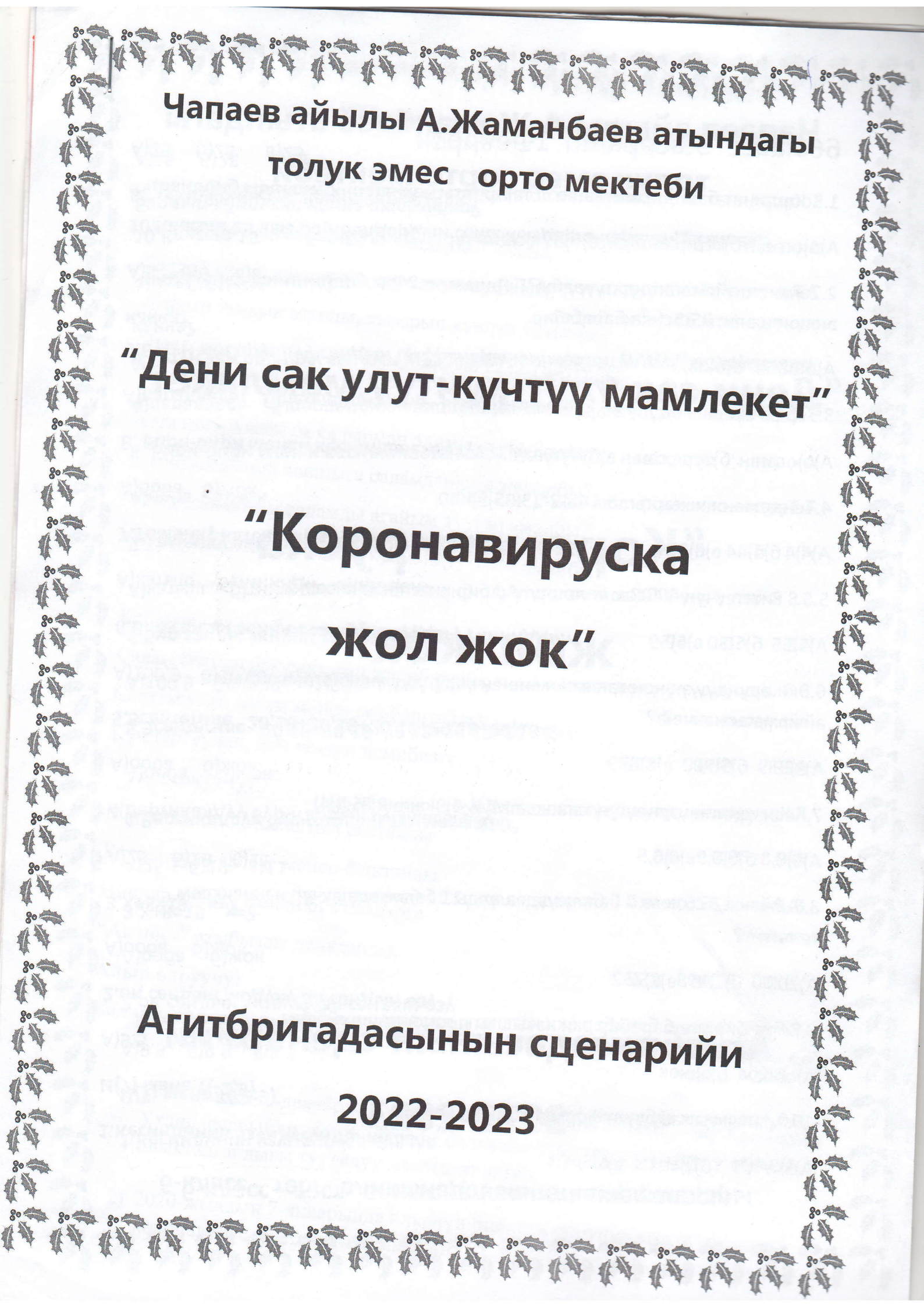
Эң жакшы суроолор коюлду. Буга ким кандай жооп берет? (Окуучулардын жоопторун угуп, кошумчалайт). Жүрөгүндө Мекенине, мекендештерине карата сүйүүсү жоктук – адамдын акылы жок сыяктуу эле чоң кемчилик. Анын көөдөнү көңдөй, б.а. бош челек сыяктуу. Текеберденип, мекендештеринин ичинен эч кимди сүйбөгөн кыз башканы сүйүп кыйратмак беле? “Дыйкан эгиндин кайкайган башына карабай, ийилген башына карайт”. (Плутарх). Эми сабакты жыйынтыктайлы.

Жыйынтыктоо:

Биз кайсы алыбызга текеберденебиз? Текебер тоонун чокусунан чыккан адамга окшош экендигин түшүнгүлө, б.а. мындан ары жогору көтөрүлө (өнүгө) албайт, текебер адамда рухий өнүгүү болбойт. Материалдык абалы өзүнөн төмөндөргө кайрымдуулук болгон коомдо рухий өнүгүү болот. Рухий жактан өнүгүү болбосо, адам бакытка, коом ийгиликке жетпейт, муну түшүнүү керек. Биз ата-бабалардын жүрүм-турумунан, тарбиялык системасынан алыстап баратабыз. Ага бир аз жакындасак эле басынгандай сезебиз. Ушунубуз ата-бабаларыбызды урматтоого жатабы? Ата-бабалардын таалим-тарбиясын толук эсибизден чыгарабызбы? Биз ата-бабаларыбыздын таалим-тарбиясын урматтабасак, балдар бизди урматтамак беле?! Жок, ошону ойлонгула. “Өткөндү тапанча менен атсаң, келечек сени замбирек менен атарын унутпагыла”. Ага жол бербешибиз керек.

Ата-бабаларыбыз бизге: “Бар болсо көппөй, жок болсо чөкпөй” жашоону осуят кылган. Силерге рухий соо коом түзүп жашоону, текеберленбей, соо урпак калтырууну каалайбыз.

Мугалим: Жантасова Наргиз

**Чапаев айылы А.Жаманбаев атындагы
толук эмес орто мектеби**

“Дени сак улут-күчтүү мамлекет”

**“Коронавируска
ЖОЛ ЖОК”**

Агитбригадасынын сценарийи

2022-2023

“Дени сак улут- күчтүү мамлекет”

“Коронавируска жол жок!”

Алып баруучу: (хор)

Саламдашуу салт экен, саламдашып алалы,
Балдай тилди какшатып, тилди алкап алалы,
Агарып таңдын атышы, кызарып күндүн батышы,
Эзелтен калган салт экен кыргыздын салам айтышы.

1-окуучу:

Ассалому Алейкум кадырман элим аманбы?
Амандык айтып жалпыга саламдашсам жаманбы?
Чапайдан айтам саламды агайым тууган аманбы?
Келтирип айтам саламды, кутмандуу элим аманбы?

2-окуучу:

Кеп өзөгү салам болот элибизде
Салам салтын бек сактаган жерибизде,
Салтты улап салам менен сөз баштайлы,
Күч тартуулап, дем кошуп демибизге.

3-окуучу:

Мурас кылган ата салтын сактайлы
Беттешүүнү салам менен баштайлы.
Ийилип таазим менен биз сиздерге
“Ак ниет” атыбызды даңктайлы.

Алып баруучу:

Балдар, силер билесиңерби Ковид деген эмне, жана качан келип чыккан?

- 1) 2019-жылы 31-декабрда Дүйнөлүк саламаттыкты сактоо уюму Кытайдын Ухань шаарында келип чыгышы белгисиз болгон пневмония учурлары аныкталгандыгы тууралуу маалымат алган.
- 2) 2020-жылдын 7-январында өлкөнүн бийлиги оорунун козгогучу жаңы коронавирус экендигин аныктаган.

- 3) 2020-жылын 30-январда Дүйнөлүк саламаттыкты сактоо жаатындагы өзгөчө кырдаал катары, ал эми 11-мартта пандемия катары жарыяланган.
- 4) 2020-жылдын декабрына карата пандемиянын жүрүшүндө дүйнө жүзү боюнча 64 жарым миллиондон ашык учур катталган.
- 5) COVID-19 бул - “CO”-корона, “VI”-вирус, “D”-оору

Алып баруучу:

Ал эми коронавирус кандайча жайылат?

- 1) Вирус түз байланышта, жөтөлүү жана чүчкүрүү учурунда аба аркылуу жугат.
- 2) Ошондой эле вирустан булганган жерлерди кармагандан кийин бетке (көзгө, мурунга, оозго) кол тийгизүү аркылуу жугат
- 3) Коронавирус буюм-тайымдардын беттеринде бир канча сааттарга чейин жашай алат.
- 4) Бирок аны жөнөкөй эле дезинфекциялоочу каражаттар жок кыла алат.

Алып баруучу:

Коронавирус оорусунун белгилери кандай болот?

- 1) Дени табынын жогорулашы, жөтөлүү жана энтигүү.
- 2) Мурундун бүтүшү жана жыт сезбөө,
- 3) Булчуң жана муундагы оорулар,
- 4) Тамактын жана баштын оорушу.
- 2) Дарттын оор учурларында инфекция өпкөнүн сезгенишин же дем алуунун кыйындашын пайда кылуу
- 3) Сейрек учурда оору өлүм менен аякташы ыктымал.
- 4) Көбүнчө сасык тумоонун симптомдоруна окшош болот.

Алып баруучу:

Тобокелчиликке кимдер көбүрөөк дуушар болот?

- 1) Кант диабет оорусу бар адамдар
- 2) Жүрөк, кан-тамырлар оорусу бар адамдар
- 3) Жашы улгайган жана иммунитетти төмөн болгон адамдар ооруга дуушар болушу мүмкүн.

Алып баруучу: Коронавирустан кантип сактансак болот?

- 1) Колубузду мүмкүн болушунча тез-тез жууп турабыз.
- 2) Эшиктен киргенде, дааратканадан чыкканда, тамак ичеерде самындап жууганды унутпайбыз!
- 3) Эл көп чогулган жерлерге барбайбыз!
- 4) Кимдир бирөө чүчкүрүп же жөтөлүп жатса, бир метрден арыраак турабыз.
- 5) Ооруган, грипп симптомдору бар адамдардан дистанцияны сактайбыз!
- 6) Көзүбүздү, мурдубузду, оозубузду кол менен кармалабайбыз. Кол аркылуу көптөгөн вирустар жугат.
- 7) Дем алуунун жолдорунун гигиенасын сактайбыз.
- 8) Жөтөлүп, чүчкүрүп жатсак оозду, мурунду салфетка же жүзаарчы менен жабабыз.
- 9) Маска тагынып, дезинфекция каражатын колдонобуз.
- 10) Дене табы көтөрүлүп жөтөлүп жатканда эртереек даарыгерге кайрылуу керек .
- 11) Тазалыкты сактайбыз. Бул оору өтө тез курчуйт.

Алып баруучу: СПИД жонундо кыскача сценка

Бир кыз болот. Ал кундо жыргап, бийлеп, конул ачып ар бир кунун шандуу откорчу.

Бир куну банкир менен достошот.

Бир куну бизнесмен дос болот.

Бир куну арак ичкич менен достошот.

Бир куну наркоман менен дос болот.

Бир куну ал кыз ооруп калат. Аябай кыйналат, температура болуп, температурасы тушпойт. Акыры билет айыкпас оору жугузуп алганын.

Окунот бирок окунгон менен артка жол жок!

СПИД- бул айыкпас оору. Биринчи жолу 1981-жылы 5-июнда АКШнын ооруларга козомол жургузуу борбору СПИД деген жаны ооруну каттаган.

Алып баруучу: (Залга кайрылат)

А силер билесиңерби, дени сак болуш үчүн дагы кандай эрежелерди сактайбыз?

- 1) Газа абада сейилдейбиз.
- 2) Спорт менен машыгабыз.
- 3) Туура тамактанабыз.
- 4) Жашылча жемиштерди көп жейбиз.
- 5) Убагы менен уктайбыз жана эс алабыз.
- 6) Активдүү жашоо образын өткөрөбүз.
- 7) Жаман адаттарга жол бербейбиз!
- 8) Дайыма позитивдүү болобуз!

Жаш кезинде жаркылдап,
Жакшы болсо ден соолук,
Көр болбойсун, өскөндө,
Бирде жатып бирде ооруп.

Бала кезден жаркылдап
Бекем болсо ден соолук,
Кем болбойсуң өскөндө,
Теңтушуңан кем болуп.

Эл коргоого барарда,
Эр көкүрөк кең болуп,
Керек экен ошондо
Темирдей бекем ден соолук.

Теңеле басып тең жүрүп,
Мактанаарың ден соолук,
Илимпоз болсоң өскөндө,
Элдин камын ойлонуп.

Хор менен: Коронавируска жол жок!

“Дени сак улут-күчтүү мамлекет!”

Будьте здоровы!

